

Een Steense meester in wording (deel 1)

De jeugdjaren 1882-1901

(Paul van der Velde)

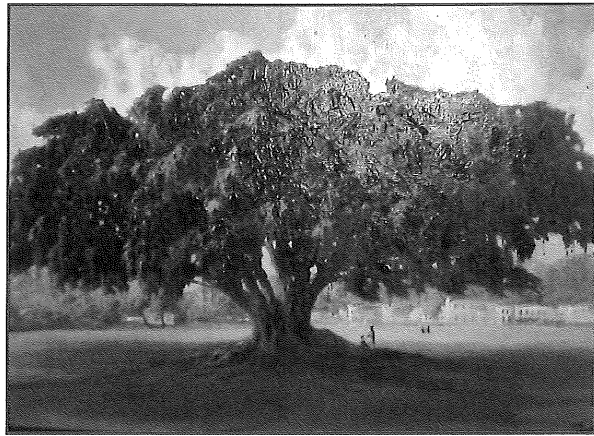
Toen ik in 1995 het *Lexicon of Foreign Artists who Visualized Indonesia (1600-1950)* in handen kreeg, trof de afbeelding in kleur op de omslag mij direct (Haks en Maris 1995). Het was niet in de eerste plaats de plastisch groene waringin, maar de wolkenhemel erboven die aan de luchten van mijn jeugd deed denken. Toen was ik nog nooit in Indië geweest waar deze waringin (Afb. 1), zoals ik begreep, geschilderd moest zijn. Ik keek op de binnenkant van de flap en las dat het een olieverf op doek betrof, geschilderd door ene W.J.F. Imandt (1882-1967).

Onderzoek

Ik viel bijna van verbazing van mijn stoel. Het kon niet waar zijn! Imandt was geboren in mijn geboorteplaats St. Jansteen. Uit de bio-bibliografische informatie kwam ik te weten dat hij van 1908 tot 1927 in Indonesië gewoond en geschilderd had. 'Painter of landscapes, seascapes, volcano's, and primeval forests. At his best in larger sizes, Imandt's ability to portray Indonesia's magical natural beauty remains unsurpassed.' (Haks en Maris 1995:134).

Ik zag dit toeval als een teken en een impliciete opdracht een artikel te schrijven over een van de weinige beroepsmatige schilders, zo niet de enige, uit St. Jansteen. Ik deed archiefonderzoek en interviewde de jongste dochter van Imandt. Op die manier kwam ik tot de ontdekking dat Imandts archief met fotomateriaal, schetsen, plakboeken, recensies en afbeeldingen van zijn werken in 1942 verloren waren gegaan bij zijn internering in een Jappenkamp. Dit onderzoek lag ten grondslag aan een artikel in het *Zeeuws Tijdschrift* eind 1998 met de titel 'Een Steense rat in de Oost. W.J.F. Imandt (1882-1967)' en twee jaar later een in *Moesson* met als titel 'Wie Indië schilderen wil...!'

Ik dacht toen dat het daarmee gedaan was, maar de eenmaal gewekte interesse doofde niet en begin 2008 kreeg het onderzoek nieuwe impulsen. De monografie van Imandt is nu zo goed als af en ik ben bezig met een tentoonstellingendrieluik in Museum Nusantara in Delft, het MuZEEum in Vlissingen en een locatie in Hulst. Daar zouden, deo volente, eind 2010 begin 2011 tentoonstellingen aan zijn werk gewijd kunnen worden. De werktitel van mijn boek is 'Willem Imandt. De mooiste mooi-Indië schilder' en het zal naar alle waarschijnlijkheid door KITLV Press (Leiden) worden uitgegeven.

Afb. 1. De waringinboom van de mooi-Indië schilder Imandt.

Een sportief en kunstzinnig milieu

De vader van Imandt, Wilhelmus Cornelis (1847-1920) kwam uit Goes. De familie Imandt is oorspronkelijk uit het Duitse Trier afkomstig (Imandt 1990 / Imandt 1991). Het bekendste familielid, Peter Imandt, speelde een grote rol in de communistische beweging en was een intimus van Karl Marx. Er is zelfs een genootschap dat zijn naam draagt. Verder telt het geslacht Imandt veel (amateur) schilders en musici. Imandt sr. was tien jaar eerder onderwijzer in Westdorpe geweest, dus hij was niet onbekend met de streek (www.remery.nl).

Op 28 september 1877 nam hij de pont Hoedekenskerke – Terneuzen en liep naar het station, want in 1873 was de lijn Mechelen – Terneuzen geopend, die halt maakte in Hulst (Hesselink 1982). Via de Steense Dijk bereikte hij na een kwartier het centrum St. Jansteen.¹ Rond het midden van de negentiende eeuw was het een agrarisch katholiek dorp met iets meer dan duizend inwoners. Tot de notabelen van het dorp behoorden naast de pastoor en priesters, de burgemeester en de herenboeren en het hoofd der openbare lagere school. Dat was vanaf 1 oktober 1877 Imandt sr., met een salaris van 700 gulden op jaarbasis, te betalen in vier driemaandelijke termijnen en het genot van vrije woning en tuin. De gemengde school telde ongeveer 250 leerlingen.²

In 1886 werd zijn jongere broer W.A. Imandt (1862) ook tot onderwijzer in St. Jansteen benoemd. Deze deelde een woning met hun verweduwd moeder, die er ook vanuit Goes naar toe verhuisd was. In het naburige Hulst werd hun neef N.J. Imandt aangesteld (Imandt 1990). Imandts oom en neef waren

Afb. 2. Het huis van de familie Imandt in St. Jansteen. In de aangebouwde leslokalen zijn een winkel en een woonhuis gevestigd.

medeoprichters van de 'Zeeuwsche Wielrijdersbond' (*Het Hulsterblad*, 20 november 1891). Dat de familie Imandt sportief ingesteld was, is verder af te leiden uit het gegeven dat zowel zijn oom als zijn vader de akte gymnastiek voor lager onderwijs in Breda haalden (*Het Hulsterblad*, 23 april 1892). Willem zou later in hun voetsporen treden. Ze waren ook medeoprichters van de turnvereniging 'Olympia' (*Het Hulsterblad*, 17 juli 1886) en de IJsvereening IJsvaart (*Het Hulsterblad*, 26 oktober 1889). Naar deze vroege voorbeelden van Hulsterse sportverenigingen is tot op heden nog weinig systematisch onderzoek gedaan.

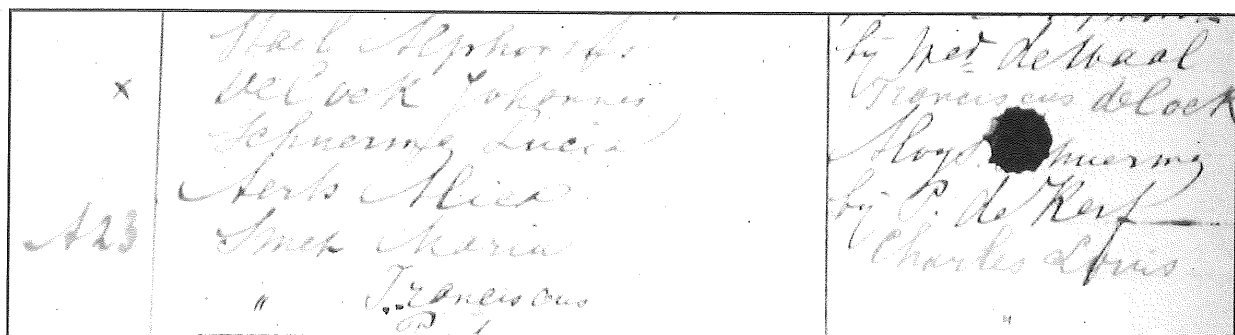
Imandts woning was gelegen aan de Dorpsstraat (tegenwoordig Brouwerijstraat).³ Het pand staat er nog en moet een van de oudste van het dorp zijn (Afb. 2). De klaslokalen grensden aan dit huis, maar die zijn een eeuw geleden omgetoverd tot woningen. Hij trouwde begin november 1881 de Middelburgse Maria Elisabeth Liesoij, die op 16 november van datzelfde jaar in St. Jansteen ingeschreven werd.⁴ Elisabeth trok bij hem in. Ze lieten er geen gras over groeien, want negen maanden later zag de eerste, naar zijn

vader vernoemde, zoon op 26 augustus 1882 het levenslicht.⁵ Als getuigen traden op de veldwachter, J.L. Zwartelé (vele familieleden van hem gingen later het onderwijs in) en de kleermaker J. de Potter, de vader van de latere schilder Frans de Potter (Smit en Van der Velde 1988:45-47).

In een tijdsspanne van minder dan tien jaar baarde Maria zes kinderen. De vier kinderen, drie meisjes en een jongen, die na Willem geboren werden, hadden minder overlevingskrachten dan Willem. Drie stierven er minder dan een half jaar na de geboorte en alleen Willems zusje Anastasia, dat in 1884 werd geboren, werd net vijf. De in 1889 geboren Sophia en de in 1891 geboren Frans bereikten wel de volwassen leeftijd. Het gezin Imandt werd net als alle andere gezinnen in die tijd geen tegenspoed bespaard.⁶

Dat er ook de nodige sociale onrust in de streek heerste, is af te leiden uit de vele berichten in *Het Hulsterblad* in deze periode over aan boeren gerichte brandbrieven waarin gedreigd werd de boerderij in brand te steken als er geen losgeld werd betaald. Ook staan in dat blad de nodige berichten over inbraken, zo ook bij Imandts. 'In de volgende nacht [10 oktober 1889] werd binnengedrongen in het achterhuis der woning van den heer Imandt, onderwijzer te St. Jansteen, er is daar brood, linnengoed, caserollen en verder keukengerief gestolen' (*Het Hulsterblad*, 12 oktober 1889).

Vader Imandt speelde als hoofdonderwijzer een belangrijke rol op het dorp. Samen met collega J. Goldschmidt had hij in 1891 de voorloper van de fanfare opgericht, namelijk de toneelsociëteit 'Opwaarts'. Hij declameerde ook graag. In 1893 namen ze samen het initiatief tot de uitbreiding van de sociëteit tot een Toneel-en Fanfare Maatschappij 'Opwaarts'. Zij deden dit omdat tijdens de wisseling van de decors de zaal te rumoerig werd. Muziek zou de sleutel tot een soepel verlopende voorstelling kunnen zijn. In *Het Hulsterblad* werd eind november 1893 gerept over een vergadering die als doel had de vereniging op te richten. Daarbij waren 45 personen aanwezig, dus aan belangstelling geen gebrek. In augustus 1895 werd het vaandel onthuld en had een festival plaats

Afb. 3. Fragment van de absentielijst van vader Imandt (Fotografie Johan Klein, Terneuzen).

waaraan tien harmonies en fanfares uit Zeeuws-Vlaanderen en Vlaanderen deelnamen (Van der Velde 2005:47-51).

Lagere school en Tekenschool

In dit op kunst en sport gerichte milieu groeide Willem op terwijl hij bij zijn vader op school zat. Hoofdmoot van het lager onderwijs bestond uit rekenen, taal en tekenen, dat sinds 1889 een verplicht vak was geworden. Willem bezocht de school van september 1889 tot september 1895. Zijn vader hield keurig absentielijsten bij (Afb. 3). In die zesjarige periode was er slechts een jaar dat Willem niet meerdere maanden afwezig was en dat kwam omdat hij aan migraine leed waarvoor hij pas in 1911 geopereerd zou worden. Willem was een van de twintig op een totaal van 250 leerlingen die schoolgeld moesten betalen.⁷ Het reflecteert de grote financiële armoede die in het dorp heerste. De kerk en de St. Vincentiusvereniging lenigden die armoede enigszins, maar dat deed weinig af aan de toestand. Met de intredende verzuiling begon de kerk nog meer dan vroeger instellingen van onderwijs op te richten, hoewel die pas vanaf 1920, net als het openbaar lager onderwijs, voor rijkssubsidie in aanmerking kwamen.

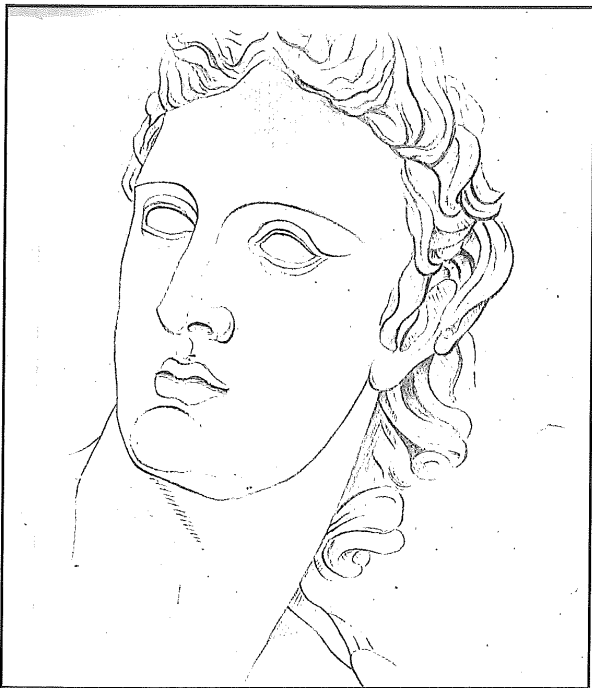
Meester Imandt wist al een tijd dat de zusters van het Heilig Hart in St. Jansteen een klooster wilden stichten en tegelijkertijd onderwijs op rooms-katholieke basis aan meisjes wilden geven. In 1893 werd het klooster en de R.K. meisjesschool met veel religieus

ceremonieel ingewijd (Van der Velde 2005:47). Het bijzonder onderwijs deed op deze manier, veel vroeger dan op andere plaatsen in Oost-Zeeuws-Vlaanderen, zijn intrede in het dorp. Het betekende voor de openbare lagere school bijna een halvering van het leerlingenaantal. Daar zaten nu alleen nog jongens op. Het was de facto een scheiding van het onderwijs langs sekselijnen, die pas in de zeventiger jaren van de twintigste eeuw opgeheven werd.

Het laatste jaar op school verdwenen de meisjes uit de klas, maar in datzelfde jaar gebeurde er iets dat zijn verbeelding ook krachtig zou prikkelen en van grote invloed zou zijn op zijn latere leven. Op 27 maart 1894 arriveerde in St. Jansteen de oudste broer van zijn vader, Josephus Hendricus Imandt (1848). Die keerde terug uit Nederlands-Indië na er vele jaren werkzaam te zijn geweest als timmerman.⁸ Hij bleef vier maanden bij zijn moeder en gedurende deze periode heeft hij Willem's ontvankelijke kinderziel enthousiast gemaakt voor het Nederland achter de horizon. Reeds toen moet Willem zich al een levendige voorstelling hebben kunnen maken van de vulkanen, de bomen, bergen en meren die hij later in zijn schilderijen zou vastleggen.

Nu het einde van zijn lagere schooltijd in zicht kwam, diende zich de vraag aan wat voor opleiding hij zou gaan volgen. De enige vorm van voortgezet onderwijs in Hulst vormde de Tekenschool die in 1876 was opgericht.⁹ De lessen werden aanvankelijk op zondag gegeven in een lokaal van de openbare lagere school in Hulst, die tegen het stadhuis stond. Er waren dikwijls meer dan 50 leerlingen die het onderwijs volgden (Prinsen 2002 / Sponselee 2006). Imandt sr. volgde er tekenonderwijs en legde daar in 1885 een examen af (*Het Hulsterblad*, 10 oktober 1885). Niettegenstaande zijn liefde voor de teken- en schilderkunst wilde Imandt sr. niet dat Willem een dergelijke opleiding ging volgen. Er moest immers brood op de plank komen en wat was er mis aan het in zijn voetstapen treden?¹⁰

Toch is het niet uitgesloten dat Willem tussen het verlaten van de lagere school en de opleiding tot onderwijzer, een periode van 8 maanden, les genomen heeft op die school. Onder invloed van J.W. le Clercq, onderwijzer aan de tekenschool in Terneuzen, was het onderwijs op het praktische werk en de latere uitoefening van een ambacht gericht. Er werd getimmerd, gemetseld, meubelen gemaakt en naar gispenn modellen en foto's getekend. De opleiding werd afgesloten met een proefstuk dat tijdens de Hulsterse voorjaarskermis geëxposeerd werd (Prinsen 2002). De twee gedateerde - een gewoonte die hij zich niet eigen heeft gemaakt, want hij zou vrijwel geen van zijn schilderijen dateren - tekeningen van zijn hand die bewaard zijn gebleven, kunnen

Afb. 4. Tekening van Willem Imandt (1895).

dergelijke proefstukken geweest zijn. Het een beeldt het hoofd van een Griekse god af (Afb. 4) en de andere een hand. Uit deze eerste proeven van Imandt's werken kan een zekere aanleg voor het tekenen worden afgelezen.

Rijksnormaalschool

Maar waar ging hij voortgezet onderwijs volgen? Na het nodige spitwerk kwam ik tot de ontdekking dat er vanaf 1882 in Axel onderwijzers opgeleid werden. In september van dat jaar werd bij besluit van het ministerie van Binnenlandse Zaken een faciliteit voor rijksnormaallessen gevestigd. Het hoofd van de openbare lagere school te Axel en initiatiefnemer, J.L. van Wijngaarden, werd benoemd tot directeur. Hij stichtte voor eigen rekening een gebouw waar lessen gegeven werden voor aankomende onderwijzers (*Het Hulsterblad*, 4 oktober 1882). Het onderwijs werd verzorgd door een aantal hoofdonderwijzers uit de streek. Zij waren allemaal lid van de onderwijzersvereniging. De onderwijzersopleiding duurde zeven jaar en bestond uit een eerste en tweede afdeling, voorbereidende klasse en vervolgens vier leerjaren. Voor het eerst duikt Willems naam op in de *Axelsche Courant* van 18 maart 1896 waarin staat dat hij is toegelaten tot de tweede afdeling van de Rijksnormaalschool. Dat hij de eerste afdeling kon overslaan, kan verband gehad hebben met het gegeven dat Imandt sr. vanaf 1895 aan de Rijksnormaalschool verbonden was (*Het Hulsterblad*, 11 mei 1895). Na de Paasva-

Voetnoten

1. Gemeentearchief Hulst (GAH). Archief Gemeente St. Janteen (AGS) Bevolkingsregister.
2. Ibidem, Notulen gemeenteraad 1877. Aanstellingsbesluit W.C. Imandt.
3. GAH-AGS. Dorpsstraat. Wijk A 130/137 later Hoofdstraat wijk A 159.
4. GAH. GAS. Bevolkingsregister gemeente St. Jansteen.
5. Ibid.
6. Ibid.
7. GAH-AGS. Registers van schoolgeldplichtigen van de openbare lagere school in het dorp, nr. 1210.
8. GAH-AGS. Bevolkingsregister.
9. GAH. Archieven van de Teekenschool. In 1903 sloot de Tekenschool de deuren door sterk teruggelopen belangstelling. In 1906 werd de school vervangen door een Ambachtschool.
10. Interview Elizabeth Imandt.
11. Verder bewijs dat hij er naar school ging in: Gemeentearchief Terneuzen (GAT). Archief gemeente Overslag. Daarin is een sollicitatiebrief waarin hij de directeur van de Rijksnormaalschool, B. van Ruyven, als referentie opgeeft.
12. Berichten van overgang in de *Axelsche Courant* van 1897-1900. GAH-AGS. Militieregister van de gemeente St. Jansteen 1901.
13. Ibid.

kantie 1896 begon Willem aan zijn opleiding tot onderwijzer in Axel. Hij kon daar of met de fiets of met de trein naar toe.¹¹ Imandt bleef niet één keer zitten en moet in maart 1901 voor zijn examen onderwijzer geslaagd zijn.¹² De hoofddake kon niet in Axel gehaald worden. Imandt sloeg direct aan het solliciteren, want hij wilde meer van de wereld zien. Hij had geluk. Per 1 september werd hij benoemd tot onderwijzer bij de St. Vincentius school aan de Groenburgwal in Amsterdam (*Het Hulsterblad*, 7 augustus 1901) In het militieregister van St. Jansteen in 1901 staat hij nog te boek als 'kwekeling bij het lager onderwijs', maar hij kon zichzelf nu met recht hulponderwijzer noemen.¹³ Willem zou er meer dan een half jaar les geven, maar in maart 1902 moest hij zijn burgerplunje inleveren en zijn militaire kloffie aantrekken.

Vervolg

De periode die hij doorbrengt in het leger, zijn verblijf als onderwijzer op een kostschool in Dongen en zijn onderwijzerschap aan diverse scholen in het Oost-Zeeuws-Vlaamse is onderwerp van deel 2 van 'Een Steense meester in wording' dat in de volgende aflevering van dit Bulletin gepubliceerd zal worden.

Literatuur

- Haks en Maris (eds.), *Lexicon of Foreign Artists who visualized Indonesia (1600-1950)*. Utrecht: Gert-Jan Bestbreurtje 1995.
- Hesselink, H.G., *1865 Geschiedenis der spoorwegen 1948. Gent-Terneuzen en Mechelen-Terneuzen*. Kloosterzande: J. Duerinck-Krachten bv 1982.
- Imandt, W, *Het geslacht Imandt. Familie – Kroniek 1*. Bergen op Zoom 1990.
- z.a. *Het geslacht Imandt. Familie – Kroniek 2*. Bergen op Zoom 1991.
- Prinsen, T., 'Scholen in Hulst. Middelbaar onderwijs – De Teekenschool' in *Voorlichtingblad Gemeente Hulst* 2002-6.
- Smit, S. en Paul van der Velde, *Kunst boven water. De Zeeuwse beeldende kunst van 1940 tot circa 1960*. Middelburg: Zeeuws Documentatiecentrum 1988. Zeeuwse Katernen 3.
- Sponselee, G., 'Een eeuw beroepsonderwijs in Hulst' in *BN De Stem*, 5 december 2006.
- Velde, Paul van der, 'Een Steense rat in de Oost. W.J.F. Imandt (1882-1967)' in *Zeeuws Tijdschrift* 48 (1998) 4, 15-23.
- z.a. 'Wie Indië schilderen wil... W.J.F. Imandt (1882-1967)' in *Moesson* 45 (2000), 10-13.
- z.a. 'Het bonzende hart van Steen. 110 jaar Fanfare St. Jan' in *Zeeuws Tijdschrift* 55 (2005) 1-2, 47-51.